

'KORKIT ATA KİTABI'NDA TASVİR FİİLLERİ

Hülya SAVRAN*

Özet

Zarf fiil ekli bir ana fiil ile yardımcı bir fiilin kaynaşmasından oluşmuş birleşik fiillerde yardımcı fiil, ana fiildeki oluş ve kılışın biçimini, tarzını tasvir eden tasvir fiilleridir. Bu birleşik yapılarda her iki fiil de anlamca birbirine bağlıdır ve tek bir oluş ve kılışı gösterir. Bu birleşik yapılarda tasvir fiili, ana fiildeki oluş ve kılışa daha renkli bir ifade gücü katar. Bu yapılar, bir taraftan dile canlı ve sanatlı ifade gücü kazandırırken, diğer taraftan da anlatımın daha ayrıntılı, incelikli ve açıklayıcı olmasını sağlar.

Tasvir fiiller, Türk Dilinin en eski dönemlerinden beri kullanılmış, günümüz lehçelerinde de zengin örneklerle sahip özel fiillerdir. Kazak Türkçesi de, tasvir fiillerinin kullanım zenginliği bakımından dikkate değer lehçelerimizden biridir.

Bu yazıda, 'Korkit Ata Kitabı'ndan hareketle Kazak Türkçesindeki tasvir fiilleri ayrıntılarıyla incelenmiş ve işlevlerine göre sınıflandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kazak Türkçesi, Korkit Ata Kitabı, tasvir fiilleri.

Descriptive Verbs in 'Korkit Ata Kitabı'

Abstract

Auxiliary verb is descriptive verb in compound verb that consists of auxiliary verb and gerund. In that compound verb, both of these verbs connected each other in terms of meaning and describe only one occurrence and action. Descriptive verb describes occurrence and action which is expressed by main verb. Descriptive verb adds more colored expression vigor to occurrence and action of main verb. These verbs bring in rich and colorful expression vigor to language and it makes expression more detailed, ingenious and explanatory.

Descriptive verbs have been using since old times of Turkish Language. These verbs are exclusive verbs that have generous samples.

This article is examined descriptive verbs in a detailed manner in Kazakh Turkish based on 'Korkit Ata Kitabı' book and they classified by functions.

Key Words: Kazak Turkish, Korkit Ata Kitabı, descriptive verbs.

Birinci fiili zarf fiil, ikinci fiili çekimli fiilden oluşan birleşik fiiller grubunda, esas fiili oluşturan zarf fiili, çeşitli niteliklerle tasvir eden ikinci fiiller, 'tasvir fiilleri' olarak adlandırılır.

---

* Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, hsavran@balikesir.edu.tr

Ana fiil ve yardımcı fiilden oluşan bu birleşik fiilde her iki fiil, özel bir anlam oluşturacak biçimde birleşirler. Yardımcı fiil görevindeki tasvir fiilleri aslında esas fiil oldukları halde bu birleşimde, bu özelliğini kaybedip, zarf ekli ana fiilin gösterdiği iş, oluş, kılış ve hareketin tarzını çeşitli özelliklerle nitelerler; bu iş, oluş, kılış ve hareketin çok ince farklılıklarını vererek anlatıma çok çeşitli incelikler ve renkli ifadelerle zenginlik katarlar.

Birleşik fiil olabilmek için birleşik yüklem kuruluşundaki bu fiillerin, anlam yönünden kendi aralarında bir araya gelip kendilerine özgü dilbilgisel anlamı olan fiil birimlerinden biri olarak kalıplaşmaları gerekir.

Bu tür birleşik fiiller, Türk Dilinin takip edilebilen en eski dönemlerinden beri kullanılagelmiş özel şekillerdir. Bu fiil şekilleri, bu gün de Türk Dilinin bütün lehçelerinde olduğu gibi Kazak Türkçesinde de çok zengin örnekleriyle dikkat çekmeye devam etmektedir.

Balakayev, Kazak Türkçesinde bu birleşik fiilleri şekil olarak, ana fiilin aldığı zarf fiil ekine göre ikiye ayırmıştır: Ana fiilin -(I)p eki aldığı birleşik fiiller 'Kesmeli (belirli)' (*okıp otır-, alıp kir-, bilip çık-* gibi), -A/-y ekli birleşik fiiller 'Bosañ (serbest)' (*jey otır-, jüre tur-, köre jat-* gibi) birleşik fiillerdir. Kesmeli (belirli) birleşik fiillerde iş, oluş ve hareketin destekli, belirli bir şekilde geliştiğini; Bosañ (serbest) birleşik fiillerde iş, oluş ve hareketin özel değil, ikinci bir işle bağlantılı ve ilgili olarak geliştiğini bildirir. (Balakayev 1967: 158).

Tatar Türkçesi dilbilgisi kitaplarında, fiillerde derece ve usul anlamlarının (derece-ısul me'nesi) yardımcı fiillerle ifade edilmesinde, tasvir fiillerden yararlanılır ve bu fiiller, yardımcı fiiller olarak ayrıntılarıyla ele alınır. Konu, sürecin başlama derecesi ve usulü (*yaz-, ciber-, alıp kit-, alıp birép kit-, başla-, totın-, kérés* tasvir fiilleriyle) sürecin iki sınır arasında geçmesi, devam etmesi (*yat-, tor-, kal-, utır-, bir-, bar-, kil-, töş-, tot-, mataş-* tasvir fiilleriyle) ve sürecin tamamlanma derecesi ve usulü (*kit-, al-, töş-, kuy-, kal-, taşla-, at-, sal-, bir-, cit-, citkér-, bét-, bétér-, çık-, çigar-* tasvir fiilleriyle) olarak üç bölümde incelenir. (Borhanova 2002: 191-198).

Kazak Türkçesi dilbilgisi kitaplarında fiiller, 'sıypat kategoriyası (oluş süresi)' bakımından da incelenir. Buna göre bazı fiiller hareket ve oluşun sürekliliğini (sozılıñkı sıypat) (*okıp otır-, okıp jür, javıp tur-, túsip jat-*), bazı fiiller de hareket ve oluşun bitişini (ayaktalğan sıypat) bildirirler. (Balakayev 1967: 160, 161). Bu kategoriye tasvir fiillerin sağladığı özellikler ortaya çıkarır.

İşin, hareketin ya da eylemin ortaya çıkış ya da yerine getirilme dereceleri farklı farklı olabilir. Bazen bu ortaya çıkış ya da yerine getirilme uzun bir zamanda olur, bazen de bitmiş olabilir. Tek bir fiil çoğu zaman sürece ait söz konusu bu özellikleri tam ve açık veremeyebilir. Eylemin ortaya çıkışının ya da oluş derecesinin çeşitli durumları en iyi şekilde tasvir fiilleriyle verilebilir. Örnek olarak; "Suv kaynakadı." "Suv kaynap jattı." "Suv kaynap ketti." Bu üç cümle de suyun kaynaması bilgisini verse de ve hepsi de geçmiş zamanda ifade edilse de, her birisinde anlam bakımından çeşitli ayrıntılar ve farklılıklar gizlidir. 1. cümlede, olan iş hakkında bilgi verilir. 2. cümlede, 'jat-' yardımcı fiili sürecin uzunca bir zamanı kapsadığını, 3. cümlede 'ket-' yardımcı fiili eylemin sona erme noktasında olduğunu etkili ve şiddetli bir biçimde anlatır. (Balakayev 1967: 160)

Kazak Türkçesinde fiillerin gösterdiği oluş veya hareketin devamlı veya uzun süreli olduğunu ifade etmek için, -(I)p zarf fiil ekli ana fiil ile 'kalıp etistikteri (kalıp fiilleri)' denilen *jatır, tur, jür* ve *otır* yardımcı fiilleri kullanılır. (Tamir 1999: 1106)

Verdikleri anlam farklılıklarına ve inceliklerine göre ele alındığında pek çok çeşitlere ayrılan tasvir fiillerinin Kazak Türkçesi Korkıt Ata Kitabı'nda da dikkate değer örneklerini

görebiliriz. Kitapta kullanılan tasvir fiilleri; *al-, apar-, äkel-, bar-, basta-, ber-, bil-, bol-, jat-, jazda-, jet-, jetkiz-, jiber-, jönel-, jür-, kal-, kel-, ket-, kir-, koy-, kör-, otır-, öt-, sal-, şık-, tart-, tasta-, tur-, tüs- 'tür.* Kitapta geçen tasvir fiilleri; yeterlilik bildiren, tezlik bildiren, süreklilik bildiren, yaklaşma bildiren, kendisi için yapma bildiren, başkası için yapma bildiren, başlama bildiren, bitirme bildiren, yön bildiren, tamamen yapma bildiren, kararlılık ve kesinlik bildiren, her şeye rağmen gerçekleşme bildiren, bir durumdan başka bir duruma geçmeyi bildiren, istek, ısrar bildiren, uyarı, hatırlatma, tavsiye bildiren, hareketin deneme olduğunu bildiren, izin bildiren, hareketin bir defalığına yapıldığını bildiren, beklenmezlik bildiren, asıl hareketin sonucunda bir durumun oluştuğunu bildiren, hareketin veya durumun hiç olmamış olduğunu bildiren tasvir fiiller olarak sınıflandırılmıştır. ¹

Korkıt Ata Kitabı'nda Tasvir Fiillerin Sınıflandırılması

1. Yeterlilik Bildiren Tasvir Fiilleri

Kitapta, yeterlilik için kullanılan tasvir fiilleri *al-, bil-, bol-, jet-, jetkiz-* ve *kal-*'dir. Bu fiiller anlama, yeterlilikle birlikte muktedirlik, gücü yetme, mümkünlük, olabilirlik, imkânsızlık, olmasına izin verme ya da vermeme, olmasını isteme ya da istememe anlamları da verir.

al-

Asıl fiile *-A/-y* zarf fiili ile bağlanır. Anlama yeterlilik, iktidar, gücü yetme, mümkünlük, eylemin gerçekleşmesine izin verme ya da vermeme, eylemin gerçekleşmesini isteme ya da istememe ifadeleri katar.

Suvar taram-taram bolıp kaşama tasıp akkanımen, teñizderdi *toldıra almaydı.* "Sular bölük bölük olup taşarak denizleri dolduramaz." (7, 14-15)

Birin-biri *jeñe almay*, tiresip biraz turdı. "Birbirini yenemeyip direnip biraz bekledi." (13, 30)

Osılay etpeserñiz onı *öltire almaysız* "öyle etmezseniz onu öldüremezsiniz (onu öldürmeniz mümkün değil)" (15, 2)

bere almaymın onı kırık karakşıga. "veremem onu kırık hayduta." (20, 25)

Kazanga munı eşkim *habarlay almadı.* "Kazan'a bunu hiç kimse haber veremedi." (23, 18)

senderden men *korka almaymın* "sizden (asla) korkmam" (24, 15)

Özgesin tãñiriniñ özi bilmese men *jory almadım.* "Kalanını Tanrı'nın kendisi bilmezse ben yoramadım." (25, 15)

äyelimmen *kosıla almaymın* "kadınımla evlenemem (bu şartlarda evlenmem doğru olmaz, mümkün değil.)" (53, 18)

ol uldı *bola almaydı.* "onun oğlu olamaz (onun oğlu olması imkânsız)." (64, 9-10)

jan degen tãtti, onı *bere almaymın* "can dediğın tatlı, onu veremem (vermeyi istemem)" (70, 30-31)

bil-

¹A. Tan'ın, *Kırgız Türkçesinde Tasvir Fiilleri* adlı kitabında kullanılan sınıflandırmadan yararlanılmıştır.

Asıl fiile -A/-y zarf fiili ile bağlanır. Anlama yeterlilikle birlikte gücü yetme ifadesi de katar.

odan da jüzip öte biliñder. "oradan da yüzüp geçebilin." (98, 6)

bol-

Asıl fiile -(I)p zarf fiili ile bağlanır. Fiilin olumsuz kullanımında eylemin gerçekleşmesinin imkânsızlığını anlatır.

Bürgemen küresip bolmaytın bolgan soñ "Pire ile güreşilemeyeceğini anladıktan sonra" (41, 21)

jet-

Asıl fiile -(I)p zarf fiili ile bağlanır. Yeterlilikle birlikte, tamamıyla kaybetmediği kelime anlamından hareketle anlama yön ifadesi de katar.

Ulıñ ösip jetilse, ol ot basınıñ mereyi, bas-közi. "Oğlun büyüyüp yetişirse, o ocak başının sevinci, başı gözü." (7, 28)

äke-şeşeñe, eliñe aman-esen barıp jetsen "anana babana, iline sağ salim varabilirsen" (45, 10)

birliğimdi bilip jetpegen eken "birliğimi bilememiş" (68, 2)

jetkiz-

Asıl fiile -(I)p zarf fiili ile bağlanır. Jet- fiilinin geçişli- ettirgen şeklidir. Bu nedenle, tıpkı jet- gibi anlama yeterlilikle birlikte yön ifadesi verir.

Kelgen bekterdiñ bärin sanap jetkizüv kıyın. "Gelen beylerin hepsini sayabilmek zor." (65, 30)

kal-

Asıl fiile -A/-y zarf fiili ile bağlanır. Anlama yeterlilikle birlikte mümkün olamama, imkânsızlık ifadeleri verir.

Kazan öziniñ äyelin tanımay kaldı. "Kazan kendi karısını tanıyamadı." (64, 26)

onıñ kırık jigiti de körmey kaldı. "onun kırk yiğidi de göremedi." (68, 10)

Domrudıñ ottay jangan közderi tük körmey kaldı. "Dumrul'un ateş gibi yanan gözleri bir şey göremedi." (68, 10-11)

2. Tezlik Bildiren Tasvir Fiilleri

Kitapta tezlik ifade eden tasvir fiilleri *al-*, *ber-*, *jiber-*, *kal-*, *koy-*, *sal-*'dir. Fiil, tezlikle birlikte eylemin, işin kolaylıkla oluverdiğini ya da birdenbire olduğunu bildirir.

al-

Asıl fiile -(I)p zarf fiili ile bağlanır. Hareketin, işin birden bire olduğunu bildirir. Bu anlamda beklenmezlik de vardır.

Bayrak jılap aldı. "Beyrek ağlayıverdi." (49, 6)

kolın sanına urıp, jılap aldı. "elini dizine vurup, ağlayıverdi." (55, 16)

ber-

Asıl fiile –A/-y zarf fiili ile bağlanır. Hareketin tezliğini ve birden bire olduğunu anlatır.
bos *koya berdi*. “boş koyuverdi.” (13, 20)

Hanım osını aytıp ah urıp, *jılay berdi*. “Hânım bunları söyleyip ah edip, ağlayıverdi.” (17, 22)

emşegi sütke tolıp parlap *koya berdi*. “memesi sütle dolup parlayıp koyuverdi.” (19, 1)
Sütün ayakka *sava berdi*. “Sütünü ayakta sağıverdi.” (19, 2)

Kaşkan iyit soñına tüsip, *kuva berdi*. “Kaçan itin peşine düşüp kovalayıverdi.” (26, 25)

Kız *söyley berdi*. “Kız söyleyiverdi.” (48, 13)

jiber-

Asıl fiile –A/-y zarf fiili ile bağlanır. Hareketin çabucak, hızlı, ani ve beklenmedik bir şekilde yapıldığını anlatır. Bu özelliklerinden dolayı hareket, keskin ve etkili bir şekilde yerine getirilmiştir.

İytterdi körgende ol karkıldap turıp *külip jiberdi*. “İtleri görünce o kahkaha atıp gülüverdi.” (41, 14)

tesikten *kirgizip jiberedi*. “delikten sokuluverdi.” (41, 20)

Kan Töräli öziniñ juka jamılgışın *aşıp jibergende*, “Kan Turalı kendi ince örtüsünü açıverdiğinde,” (76, 25)

Aristan kelgende bel omırtkasın *üzip jiberdiñ*. “Arslan geldiğinde bel omurgasını kırıverdin.” (78-79, 1)

Tagavor omıñ nayzasın *kagıp jiberip*, “Tekür onun süngüsünü kapıverip,” (87, 36)

kal-

Asıl fiile –A/-y zarf fiili ile bağlanır. Hareketin tezlikle birlikte birdenbire yapıldığını ya da kararlılığını anlatır.

kalay söylep ketkenin de *bilmey kaldı*. “ne söyleyip gittiğini de bilmeyiverdi.” (46, 32)

Sol kezde bala attan *tüse kaldı* da, “O sırada çocuk attan iniverdi de,” (104, 39)

koy-

Asıl fiile –A/-y zarf fiili ile bağlanır. Hareketin tezliğini, kararlılığını, birdenbire olduğunu anlatır.

Sözge maldanıp *kele koyatın* bala ol emes. “O söz dinleyip gelivercek çocuk değil.” (14, 39)

Seni men *öltire koyayın* degenim jok, “Seni ben öldürüvereyim diye bir niyetim yok,” (83, 22)

sal-

Asıl fiile –A/-y zarf fiili ile bağlanır. Hareketin aniden olduğunu anlatır.

Kele sala äyel körşilerine barıp, şaptığa bastaydı. “Geliverince kadın komşularına gidip, öfkelenmeye başlar.” (10, 2)

bir akımak esikten *kire salıp*, “bir ahmak kapıdan giriverip,” (50, 39)

tura salıp umtılsa, "kalkıverip saldırsa," (111, 8)

3. Süreklilik Bildiren Tasvir Fiilleri

Kitapta süreklilik bildiren tasvir fiilleri *otır-, jat-, tur-, jür-, ber-, kal-, kel-, tüs-'tür*.

Otır-, jat-, tur-, jür- fiilleri Kazak Türkçesi dilbilgisi kitaplarında 'kalıp fiilleri' olarak adlandırılır. (Balakayev 1967: 160)

Geçişsiz fiil olan kalıp fiillerinde ifade edilen hareket özneye doğrudur; bu nedenle daha çok olma bildirirler. Bu fiiller, Kazak Türkçesinde gerçek şimdiki zaman çekimini yaparlar ve 'osı şak' adını alırlar. Bu durumda iken fiiller, kalıplaşmış olarak geniş zaman çekimindedirler. Ama *tur-, otır-, jür-*'de bu çekim kısalmış, *jat-*'ta ise 'jatur' şeklinde olup kısalma olmamıştır. (Ergönenç Akbaba 2011: 126).

Ama bu fiilleri asıl dikkat çekici kılan, sözlük anlamlarını koruyup asıl fiil olarak kullanıldıkları gibi yardımcı fiil olarak başka fiillerle de kullanılarak, bu fiillerin gösterdiği hareketin veya oluşun uzun süreli ya da sürekli yapıldığını anlatabilmeleridir.

Bu kalıp fiilleri, yardımcı fiil olarak kullanıldıklarında çoğu zaman kendi anlamlarını kaybederler. Fakat *tur-, otır-, jür-*'de kısmen de olsa, fiillerin gerçek anlamları sezilebilir; *jat-* fiili gerçek anlamını tümüyle kaybeder.

Otır- ve *jür-*, yalnızca insan ve hayvanların hareketlerindeki sürekliliği anlatırken, *jat-* ve *tur-*, canlı ve cansız bütün hayvanların hareket ve oluşlarının sürekliliğini anlatmada kullanılır. Bu fiillerin ifade ettiği devamlılığın süresi de birbirlerinden farklıdır. Uzun süre devam eden hareket ve oluşlar için *jat-* ve *jür-*, daha kısa süren hareket ve oluşlar için *tur-* ve *otır-* kullanılır. *Jat-* bazen kısa süreyi ifade etmek için de kullanılabilir. (Tamir 1999: 1106-1107)

Otır-, hareketin şu an yapılmakta olduğunu anlatır. *Jat-*'ta zaman düne, bugüne, yarına yayılmıştır. *Tur-*, hareketin kısa aralıklarla, fakat devamlı olarak yapıldığını anlatır; harekete şu anda ara verilmiş de olabilir. *Jür-*'de devamlılık vardır; fakat işe bir süreliğine ara verilmiştir; aslında iş yapılmaya devam edilecektir. (Ercilasun 1991: 1055)

otır-

Asıl fiile -(I)p zarf fiili ile bağlanır. Bazen -A/-y zarf fiiliyle de bağlandığı olur. Hareketin şu anda yapılmakta olduğunu, hareket veya oluşun daha kısa süre devam ettiğini bildirir. Bazen, hareketin başlama anından itibaren gelişimini de anlatır.

Ne sandalıp otırsıñ, "Ne boş boş konuşup duruyorsun." (10, 13)

olardıñ suluv kızdarın oljalap otır. "onların güzel kızlarını kaçırap duruyor." (14, 18)

Bu tüsti körgeli men öz oyım men sezimderimdi bir jerge *jıynay almay otırmın.* "Bu düşü gördüğümden beri ben kendi düşüncemle sezgilerimi bir yere toplayamıyorum." (25, 11)

Kelse, Bayrak kaygırıp otır eken. "Gelse, Beyrek üzülüp duruyormuş." (44, 41)

Magan tek seniñ kasımda bolganıñ batıp otır. "Bana yalnız senin yanımda olman batıyor." (57, 28)

Olar bir-birine kezek-kezek äzil söz *tastap otırdı.* "Onlar bir birine sırayla kırıcı söz söyleyip duruyor." (86, 6)

seniñ jolıñda basın berip otır. "senin yolunda başını veriyor" (125, 34)

jat-

Asıl fiile -(I)p zarf fiili ile bağlanır. Ama bar- ve kel- fiilleriyle birlikte kullanıldığında -A/-y zarf fiiliyle bağlanır. Hareketin ve oluşun uzun süre devam ettiğini anlatır. Zaman düne, bugüne, yarına yayılmıştır.

Dirse hannıñ ulı üş balamen topay oynap jatır edi. "Dirse Han'ın oğlu üç çocukla aşık oynuyordu." (13, 22)

Onıñ kele jatkanın kırık karakşı da körıp: "Onun gelmekte olduğunu kırk namert de görüp:" (19, 35)

Olar bizdiñ alıp kele jatkan barlık buyım darımızdı tonap aldı. "Onlar bizim alıp geldiğimiz bütün eşyalarımızı yağmaladı." (35, 29)

bulardıñ oñaşa jerde toy toylap jatkanın bilip, "bunların kendi başlarına bir yerde eğlenip durduğunu bilip," (42, 7)

Elimde ne bolıp jatkanın bildiñder me, kırık jigit? "İlimde ne olup durduğunu bildiniz mi, kırk yiğit?" (44, 31-32)

balası men ekevi mas bolıp uyıktap jatır, "oğluyula birlikte sarhoş olup uyuyor," (57, 1)

Uşıp bara jatıp Koyşıga: "Uçuyorken Çoban'a:" (91, 1)

tur-

Asıl fiile -(I)p ve -A/-y zarf fiili ile bağlanır. Daha kısa süren hareket ve oluşların ifadelerinde kullanılır. Hareket, kısa aralıklarla ama devamlı olarak yapılmaktadır. Emir kipindeki kullanışlarında hareketin kısa süre için, kısa süreliğine yapıldığı daha belirgindir.

kütip turuvga tagatı kalmadı. "beklemeye takati kalmadı." (17, 27)

Endigi söz öziñde kalıp tur, "Şimdi söz sende kalıyor," (24, 9)

Kara Koyşı, sen tura tur. "Karaçuk Çoban, sen duradur." (30, 10)

Bänüv-Şeşek betine perde jamılıp turıp, odan: "Banı Çiçek yüzünü örtü örtedurup, ona:" (38, 9)

Ne ottap tursıñ öziñ? "Ne boş boş konuşup duruyorsun sen?" (40, 4)

Janımda takat kalmay tur. "Canımda takat kalmamakta."

Kara ülek kelgende neden sasıp tursıñ? "Kara buğra gelince neden şaşırıyorsun?" (79, 1)

jür-

Asıl fiile -(I)p ve -A/-y zarf fiili ile bağlanır. Uzun süre devam eden hareket ve oluşları bildirir. Jür-'ün ifade ettiği oluş ya da harekete bir süre ara verilmiş olabilir ama iş aslında yapılmaya devam edecektir. Çünkü burada da süreklilik esastır. Devam etmekte olan hareket ya da oluş, önceden başlamış olabilir.

Meni erigip jür dediñderme? "Beni işsizlikten canı sıkılıyor mu dediniz?" (10, 6)

Sol kezde bala kustardı kuvıp jürıp, äkesiniñ kasınan şavıp ötti. "O sırada çocuk kuşları kavalayıp, babasının yanından koşup geçti." (16, 2)

Begdür ruvinan murtın kızıl kanga boyap jüretin Ämen keldi. "Bügdüz boyundan bıyığını kanla boyayan Emen geldi." (32, 2)

'Bamş' dep atap jür ediñ, "'Bamsa' diye adlandırdın," (37, 13)

bir ozan kobızben jır *aytıp jür eken*. “bir ozan kopuzla türkü söyleyip dururmuş.” (45, 41)

jol jagasına tas *üyip jür eken* “yol kenarına taş yığıp dururmuş” (46, 13)

muratına jetkizermin *dep jürüşü edim*. “muradına erdiririm der dururdum.” (61, 32)

ber-

Asıl fiile –A/-y zarf fiili ile bağlanır. Hareketin ve işin o an yapılmakta olduğunu, eylemin şu anda da devam ettiğini ifade eder.

Dirse han bolsa, balam öldi *dep oylap*, kannen-kapersiz *jata berdi*. “Dirse Han ise, oğlum öldü diye düşünüp, habersiz yatıyordu.” (19, 9)

Bu sözdi aıda jürgenderge *aytpa*, askerimniñ katarın buzba, olar aıdarın *avlay bersin*. “Bu sözü avda bulunanlara söyleme, askerimin düzenini bozma, onlar avlanadursunlar.” (25, 16)

Ursañ, isinip-kebinip, *ulgaya beredi eken*. “Vursan, şişip kabarıp büyür dururmuş.” (91, 13)

Kamşı tiygen sayın mes *ülkeye berdi, ülkeye berdi*. “Kamçı dokunduktan sonra nesne büyüdü, büyüdü.” (91, 21)

kal-

Asıl fiile –(I)p zarf fiili ile bağlanır. İş ya da hareketin, yapan tarafından tamamlanmadığını, bu nedenle de hareketin, başlama ile bitme arasındaki zaman diliminde bulunduğunu bildirir. Hareket başlamıştır ama sonlandırılmamıştır. Aslında süreklilikten ziyade harekette tutukluk hâkimdir. İş bir bakıma askıda kalmıştır. Süreklilik ifadesi, kalıp fiillerindeki kadar açık ve net değildir. Aslında buradaki süreklilik, asıl fiilin anlamından kaynaklanmaktadır.

Dirse hannıñ jas balası kaşpay, alañ ortasında ögizge karşı karap *tırıp kaldı*. “Dirse Hân'ın genç oğlu kaçmadan, alanın ortasında öküze doğru dura kaldı.” (13, 24)

bu jaydı Dirse hannıñ äyeli *bilip kalgan edi*. “bu durumu Dirse Hân'ın hanımı öğrenmişti.” (19, 21)

Bayrak *oylanıp kaldı*. “Beyrek düşünüp kaldı.” (48, 18)

munara üstinde turgan kız onıñ alıp dene müşelerin *körıp kalıp*, tal boyına ot jügirgendey boldı, “minare üstünde duran kız onun alp vücudunun uzuvlarını görüp, dal gibi bedenine ateş sarmış gibi oldu, (76, 26)

kel-

Asıl fiile –(I)p zarf fiili ile bağlanır. İşin, geçmişten şimdiki zamana göre gelişimini, konuşma anına kadar olan eylemi anlatır. Burada hareketin yönü hareketi yapana doğrudur; bu nedenle anlama, yön ifadesi de hâkimdir.

Sol ögiz *jügirip kelip* tüyedey tастı süzer bolsa, onıñ kül-talganı şığıp, un boluvşı edi. “O öküz koşup gelip deve kadar taşı toslayacak olsa, paramparça olup, un olurdu.” (13, 15)

tüs-

Asıl fiile –A/-y zarf fiili ile bağlanır. İşin ve hareketin güçlenerek süregeldiğini veya hareketin ya da işin belirli bir zaman aralığında kısmen devam ettiğini anlatır.

ösek-jala otın odan sayın *ürley tüsti*. “iftira ateşini üflemeği sürdürdü.” (14, 29)

Bala sözün *ayta tüsti*. “Çocuk sözünü söylemeyi sürdürdü.” (63, 19)

4. Yaklaşma Bildiren Tasvir Fiilleri

Kitapta yaklaşma bildiren tasvir fiili *jazda-*'dır. Asıl fiile -A/-y zarf fiili ile bağlanır. Bir işin olmasına çok az kaldığını ama olmadığını, bir işin olma sınırına yaklaşmış olmadığını ve durduğunu anlatır.

Korkaktar jer tesigine kirip *kete jazdadı*. “Korkaklar yerin deliğine girip gideyazdı.” (32, 22)

Ol küni korkaktar jerdiñ tesigi bolsa, sogan kirip *kete jazdadı*. “O gün korkaklar yerin deliği olsa, oraya girip gideyazdı.” (65, 34-35)

5. Tamamen Yapma Bildiren Tasvir Fiilleri

Kitapta tamamen yapma bildiren tasvir fiilleri *jiber-, kal-, ket-, öt-, sal-, şık-,tasta-, tüs-*'tür. Bir işin, hareketin tamamen yapıldığını anlatır. Bu tasvir fiillerinde kesinlik ve kararlılık anlamları da sezilir.

jiber-

Asıl fiile -(I)p zarf fiili ile bağlanır. İşin ya da hareketin tamamen yapıldığını anlatırken kesinlik ve kararlılık anlamları da taşır.

Bayraktı duvaldıñ sırtına *tüsirip jiberdi*. “Beyrek'i duvarın üstüne indirdi.” (45, 15)

Bayrak kobızın sarnatıp, *öleñdetip jiberdi*. “Beyrek kopuzunu çalıp, şarkı söyletti.” (51, 19)

Öziniñ avır şokparın aspanga *laktırıp jiberip*, atımen şavıp barıp, jerge tüsirmey kağıp aluvşı edi. “Kendi ağır güzünü göğe fırlatıp, atıyla koşup, yere düşürmeden kapıp alıyordu.” (75, 31)

Töbeközdiñ közine *tığıp jiberdi*. “Tepegöz'ün gözüne soktu.” (95, 7)

kal-

Asıl fiile -(I)p zarf fiili ile bağlanır. İşin, hareketin tamamen yapıldığını, sonlandırıldığını bildirir. Burada tamamlanan iş veya hareket çoğu zaman özneyi tamamen kuşatan iş veya harekettir.

Bul sözdi suñgak boylu Börli suluv *estip kaldı da*, “Bu sözü uzun boylu Burla Hatun işitip kaldı da,” (28, 9)

Karşardıñ kötergen kolu *karısıp kaldı*. “Karçar'ın kaldırdığı kolu kenetlenip kaldı.” (40, 16)

Kan-Töräli özin täñirige tapsırıp, tüyeni ayagımen *tevip kalganda*, ülek bakırdı. “Kan Turalı kendini Tanrı'ya emanet edip, deveyi ayağıyla teptiğinde, buğra bağardı.” (79, 40-41)

Jav *kelip kaldı!* “Düşman geldi!” (81, 4)

ket-

Asıl fiile -(I)p ve -A/-y zarf fiili ile bağlanır. Asıl fiilin özelliğine göre, tamamen yapma bildirmesinin yanında yön anlamı ve tezlik ya da ansızın olma anlamlarını da verir. -A/-y zarf fiiliyle kullanıldığında, ilave bir iş, asıl işe ek bir iş daha yapıldığını anlatır.

Alakanday kara jüregi *kaltırıp ketti*. “Avuç içi kadar kara yüreği titredi.” (25, 33)

Ol da Bayraktı *tany ketti*. "O da Beyrek'i tanıdı." (45, 19)

Arkan moynı men kolın *kıyıp ketipti*, "Urgan boynuyla elini kesmiş," (63, 10)

Karnı aşkanda, uyasın tastap, biyikke şamgap *uşıp ketedi*. "Karnı acıktığında, yuvasını bırakıp, tepeye yükselip uçup gider." (79, 36)

öt-

Asıl fiile -(I)p zarf fiili ile bağlanır. Esas fiilin ifade ettiği iş veya hareketin tamamen yapıldığını anlatır.

ömirinşe *zarlanıp ötedi*. "ömrünce ağlar." (63, 5)

Suvı köp suluv özenderdi *kesip ötip*, Kazannıñ diyvanına barıñdar. "Suyu bol güzel ırmakları kesip, Kazan'ın divanına varın." (124, 30)

sal-

Asıl fiile -(I)p ve -A/-y zarf fiili ile bağlanır. -A/-y zarf fiiliyle bağlandığında, tamamen yapılmanın yanında hareketin beklenilmediğini, birden bire yapıldığını anlatır. -(I)p zarf fiiliyle bağlandığında hareketin tamamen yapıldığını tezlik ifadesiyle birlikte verir. Aynı zamanda bu fiilde iş ve hareketin konuşana, nesneye veya bir konuya yöneldiği anlamı da vardır.

Sol sütke tav gülün *undap salıp*, balanıñ jarasına jaktı. "O süte dağ gülünü ufalayıp, çocuğun yarasına sürdü." (19, 3)

attarın egistikke *aydap saldı*, "atlarımı otlığa sürdü," (107, 2)

şık-

Asıl fiile -(I)p zarf fiili ile bağlanır. Bu fiilde, tamamen yapma anlamıyla birlikte kesinlik ve kararlılık anlamları da vardır.

Özi kalıñdıktıñ kızıl şekpeniñ kiyip alıp, ortaga *julınıp şıgıp*: "O nişanlı kızın elbisesini giyip, ortaya atılıp:" (51, 3)

Astına mingen Kavkaz jüyriginiñ basın burıp, keyin *taykıp şıktı*. "Bindiği hızlı Kazılık atının başını çevirip, geri döndü." (87, 39)

Bir küni sol bulakka kelgen koylar *ürkip şıktı*. "Bir gün o pınara gelen koyunlar ürktü." (90, 24)

tasta-

Asıl fiile -(I)p zarf fiili ile bağlanır. Bu fiil, asıl fiilde ifade edilen hareketin tamamen yapıldığını anlatır.

Tıñda gävır, 39 joldasımdı senderge *amanat kılıp tastap* baramın, "Dinle kâfir, 39 yoldaşımı size emanet edip gidiyorum," (45, 35)

Men tırnaktarın *kınalap tastagan* talay kızdıñ etin jep, özderin kuştım, "Ben tırnaklarını kınalayıp bırakan nice kızın etini yiyip, kendilerini kucakladım," (97, 24)

tüs-

Asıl fiile -(I)p zarf fiili ile bağlanır. Bu fiil, tamamen yapma anlamında hareketin seviyesini de verir.

Ol Korkıttıñ ayasına *kulap tüsip*: "O Korkut'un ayağına yığılıp:" (41, 31-32)

Kiyimşen küyinşe Bayraktın aldına barıp *kulap tüsti*. “Üzerindekilerle birlikte olduğu gibi Beyrek'in önüne varıp yığıldı.” (52, 20)

6. Kendisi İçin Yapma Bildiren Tasvir Fiilleri

Kitapta kendisi için yapma bildiren tasvir fiilleri *al-* ve *tart-*'tır. Asıl fiilin ifade ettiği hareketin ya da işin, öznenin lehine veya kendisi için yapıldığını anlatır.

al-

Asıl fiile –(I)p zarf fiili ile bağlanır. Hareketin ya da işin, kendisi lehine yapıldığını en açık biçimde anlatan tasvir fiildir.

Bay kazınasın, mol akşaların *tonap aldı*. “Zengin hazinesini, bol akçelerini yağmalayıp aldı.” (23, 13)

Kazan bektiñ inisi gävirlerdin ağaşka *baylap algan* tuvın kılışpen şavıp, jerge tüsirdi. “Kazan Bey'in kardeşi kâfirlerin ağaca bağladığı tuğunu kılıçla kesip, yere düşürdü.” (32, 37)

Bagalı buyımdar, ogan jaksı tartuvlar *satıp aldı*. “Pahalı eşyalar, ona güzel armağanlar satın aldı.” (35, 6)

Sol jerge meni *bastap alıp* jürinçder, “O yere beni götürüp gidin,” (35, 33)

Kazandı uyku üstünde *basıp almak boldı*. “Kazan'ı uyku üstünde basıp alacak oldu.” (57, 3)

tart-

Asıl fiile –(I)p zarf fiili ile bağlanır. *Al-* tasvir fiili kadar olmasa da *tart-* da kendisi için yapma bildirir.

Onan da meniñ kol kobızımdı *äkelip tartıp*, äruvağımdı jebep turuñdar “Oradan da benim el kopuzumu getirip ruhumu destekleyin” (77, 4)

7. Başkası İçin Yapma Bildiren Tasvir Fiilleri

Kitapta başkası için yapma bildiren tasvir fiili *ber-*'dir. Asıl fiilin ifade ettiği hareketin ya da işin başka birinin lehine yapıldığını veya başka birine yönlendirildiğini anlatır.

ber-

Asıl fiile –(I)p zarf fiili ile bağlanır.

Akılsız Karşar onıñ soñına tüsip, *kuvıp berdi*. “Akılsız Karçar onun ardına düşüp kovaladı.” (40, 8)

Bayandür han İyeknkke barlık jıyırma tört taypanın jaksı batırların *kosıp berdi*. “Bayındır Hân Yigenek'e bütün yirmi dört boyun iyi yiğitlerini yanına koştı.” (86, 33)

Jav eli tutkında jatkan ogız Kazılıktı *bosatıp berdi*. “Düşman halk tutsak olan Kazılık Koca'yı çözdü.” (88, 28)

Sonı bektermen batırlarga *bölip berip*, köñilderin rıza kılıvşı edim. “Onu beylerle yiğitlere bölüp, gönüllerini memnun ederdim.” (99, 9)

Aruzda ketken meniñ keğimdi *alıp bersin*, “Aruz'da kalan benim öcümü alsın,” (125, 6)

8. Başlama Bildiren Tasvir Fiilleri

Kitapta başlama bildiren tasvir fiilleri *bast-*, *jiber-*, *ket-*, *kir-*'dir. Başlama bildiren tasvir fiilleri işin, hareketin, oluşun ve eylemin başlayıp geliştiğini anlatır.

basta-

Asıl fiile -A/-y zarf fiili ile bağlanır. Esas fiilin ifade ettiği oluşun ya da eylemin başladığını anlatır. Başlama anlamı, zaten tasvir fiilin kendisinde de mevcuttur.

Sodan soñ mañdayın sabalap, *jılana bastaydı da*. “Ondan sonra alınaya vurup, ağlamaya başlar da.” (9, 30)

Şoşingan kustar dürildep *uşa bastadı*. “Ürken kuşlar gürültüyle uçmaya başladı.” (15, 31)

Dirse hanga *söyley bastadı*. “Dirse Hân'a söylemeye başladı.”

Gävirler attarına kamşı basıp, sadak *tarta bastadı*. “Kâfirler atlarına kamçı basıp, ok atmaya başladı.” (24, 24)

Kara Koşısı tastarın *ata bastadı*. “Karaçuk Çoban taşlarını atmaya başladı.” (30, 8)

jiber-

Asıl fiile -(I)p zarf fiili ile bağlanır. Esas fiilde ifade edilen hareketin birden bire başladığını anlatır.

Sonda Kazan tolğanıp, *jırlap jiberipti*. “Sonra Kazan düşünüp, şarkı söylemeye başlayıverdi.” (115, 39)

ket-

Asıl fiile -(I)p zarf fiili ile bağlanır. Hareketin çabucak başladığını anlatır.

Koşısı *söylep ketti*. “Çoban konuşmaya başladı.” (27, 5)

Batır kara jerdı süydi de, *söylep ketti*. “Yiğit kara yeri öptü de, söyleyiverdi.” (81, 17)

kir-

Asıl fiile -(I)p zarf fiili ile bağlanır. Hareketin başladığını, bir işe girişildiğini anlatır.

Bayrak davıstap *söylep kirdi*. “Beyrek ses verip konuşmaya başladı.” (47, 26)

9. Bitirme Bildiren Tasvir Fiilleri

Kitapta bitirme bildiren tasvir fiili *bar-*'dir. Asıl fiilin ifade ettiği oluşun, hareketin, eylemin tamamlandığını, son sınıra geldiğini anlatır.

bar-

Asıl fiile -(I)p zarf fiili ile bağlanır.

Esalañ Karşar *jügirip barıp*, suvga koyup ketti. “Akılsız Karçar koşup varıp, suya girdi.” (41, 33-34)

10. Yön Bildiren Tasvir Fiilleri

Kitapta yön bildiren tasvir fiilleri *apar-, äkel-, bar-, jet-, jönel-, kel-, ket-*'tir. Yön bildiren tasvir fiilleri işin, hareketin ya da eylemin ya yapana doğru olduğunu ya da yapandan uzaklaştığını anlatır. Bu tasvir fiillerinin, zaten kendilerinde var olan yön ve hareket kavramları ile yön ifade etmeleri kolaylaşmıştır.

apar-

Asıl fiile -(I)p zarf fiili ile bağlanır. İş ve hareketin konuşandan ya da çıkma noktasından bir tarafa yöneldiğini anlatır. Fiilde yapandan uzaklaşma vardır.

Akılsız Karşardı ol üngirge *ertip aparıp*, kiyimlerin şeşkizip, tesikten kirgizip jiberedi. "Akılsız Karçar'ı o mağaraya götürüp, giysilerini çıkartıp, delikten soktu." (41, 19)

äkel-

Asıl fiile -(I)p zarf fiili ile bağlanır. İş ve hareketin konuşana veya bir konuya doğru yöneldiğini anlatır.

üngirge *köterip äkeldi de*, "mağaraya götürdü de," (94, 34)

bar-

Asıl fiile -(I)p zarf fiili ile bağlanır. Eylemin özneye ya da bir konuya doğru yöneldiğini anlatır.

Balamı äkesine *alıp barıp* aytırdar, "Çocuğu babasına götürüp söyleyin," (13, 38)

Öziniñ avır şokparın aspanga laktırıp jiberip, atimen *şavıp barıp*, jerge tüsirmey kağıp aluvşısı edi. "Kendi ağır gürzünü göğe fırlatıp, atıyla koşup, yere düşürmeden kapıp alıyordu." (75, 32)

Koysı bayağı bulak başına koyların *aydap barsa*, olar tağı da ürkip, suv işpedi. "Çoban eski pınar başına koyunlarını sürdüğünde, onlar da ürküp, su içmedi." (91, 6)

Kara Köne *şavıp barıp*, onıñ basın şavıp tastadı. "Kara Göne koşup, onun başını kesip bıraktı." (126, 16)

jet-

Asıl fiile -(I)p zarf fiili ile bağlanır. Eylemin özneye ya da bir konuya doğru yöneldiğini anlatır.

Bayrak ogız eline *kelip jetti*. "Beyrek oğuz iline gelip yetişti." (45, 40)

Bayrak *şavıp jetken edi*. "Beyrek koşup yetişmişti." (65, 21-22)

jönel-

Asıl fiile -A/-y zarf fiili ile bağlanır. İş ve hareketin konuşandan veya çıkma noktasından başka bir tarafa yöneldiğini anlatır.

Üş bala *kaşa jöneldi*. "Üç çocuk kaçmaya yöneldi." (13, 23)

sol sayga *şaba jöneldi*. "o dereye koşmaya yöneldi." (17, 32)

kızıl buyra narların aldına salıp, *kuva jöneldi*. "kıvırcık develerini önüne katıp, kovaladı." (23, 12)

ayagınan er başına ilip koyıp, *süyretip ala jöneldi*. "ayağından er başına geçirip, sürüyüp almaya yöneldi." (59, 31)

kel-

Asıl fiile -(I)p zarf fiili ile bağlanır. İş ve hareketin konuşana veya bir konuya yöneldiğini anlatır. Hareketin, geçmişten bugüne konuşana veya konuya doğru gelişimini verir.

Köpester balaga *jakındap kelip*, onıñ kolınan süydi. "Tüccarlar çocuğa doğru yaklaşıp, onun elini öptü." 36, 30)

Sonıñ öli-tirisin *bilip keletin* jigit tabılsa, men ogan zerli şapan javıp, altın-kümis berer edim. "Onun ölüsünü dirisini öğrenen yiğit olursa, ben ona ipekli kaftan giydirip, altın gümüş verirdim." (43, 11)

Endi senen jan *surap kelip* otırmın, "Şimdi senden can istemekteyim," (70, 22)

ket-

Asıl fiile -(I)p zarf fiili ile bağlanır. İş ve hareketin konuşandan ya da çıkma noktasından başka bir tarafa yöneldiğini anlatır.

toydı *tastap ketti*. "toyu terk edip gitti." (12, 9)

kasına kırık kız nökerin alıp, balasın *izdep ketti*. "yanına kırık kız hizmetkârını alıp, oğlunu aramaya gitti." (17, 28)

meniñ jav soñınan *kuvıp ketkenim* boladı. "benim düşman ardına düşmem gerekir." (25, 20)

Esalañ Karşar jügirip barıp, suvga *koyup ketti*. "Akılsız Karçar koşup gidip, suya girip gitti." (41, 34)

onday buklardıñ közderi *jasavrap ketedi*. "öyle boğaların gözleri yaşarıp gider." (50, 34)

säldesi *tüsip ketken eken*, "sarığı düşüp gitmişmiş," (101, 20)

11. Kararlılık ve Kesinlik Bildiren Tasvir Fiilleri

Kitapta kararlılık bildiren tasvir fiilleri *kör-* ve *tasta-*'dır. Bunlar, asıl fiilde ifade edilen iş, hareket ya da oluşun kararlı ve kesin bir biçimde geçtiğini anlatırlar. Kararlılık ve kesinlik ifadesi, çoğu zaman o işin tamamen yapıldığını da haber verir. Bu nedenle bu fiil, kararlılık ve kesinlikle birlikte tamamen yapma anlamlarını da kapsar.

kör-

Asıl fiile -(I)p zarf fiili ile bağlanır. Bu, hareketin kararlılığını ve kesinliğini ısrarlı bir şekilde anlatır.

Agam ketkeli ol suvdan biz *tatıp körgen emespiz*. "Ağam gideli o sudan biz tatmadık." (47, 8)

Men jaydak jerde otırıp eşkimdi *maktap körgen emespin*, "Ben boş yerde oturup kimseyi övmüş değilim," (115, 31)

tasta-

Asıl fiile -(I)p zarf fiili ile bağlanır. Kelime anlamı 'at-, bırak-, vazgeç-' olan bu tasvir fiilinde, kendi anlamından kaynaklanan bir olumsuzluk ifadesi bulunur.

Birak kaşa adamdı *kırıp tastap edin?* "Ama kaç adamı öldürüp koydun?" (56, 18)

Balaga kara şekpen kiygizip tabaldırıkka köldeneñ *baylap tastagan eken*. "Çocuğa kara giysi giydirip eşiğe çapraz bağlayıp koymuşlar." (62, 19)

esin jıygızbay basın kılışpen *şavıp tastadı*. "aklını başına almadan başını kılıçla kesip kodu." (66, 59)

Bayraktıñ bir jambasın *şavıp tastadı*. "Beyrek'in kalçasını kesip koydu." (125, 22)

12. Her Şeye Rağmen Gerçekleşme Bildiren Tasvir Fiilleri

Kitapta her şeye rağmen gerçekleşme bildiren tasvir fiili *jür-*'dür. Bu fiil, işin, hareketin ya da oluşun her şeye rağmen gerçekleştiğini bildirir.

jür-

Asıl fiile –(I)p zarf fiili ile bağlanır.

sol bolıp jürmesin? “o olmasın?” (38, 7)

Ol javga kelgende korjinnan tüsip kalgan meniñ balam *bolıp jürmesin*, “O, düşman gelince heybeden düşüveren benim oğlum olmasın,” (90, 10)

13. Bir Durumdan Başka Bir Duruma Geçmeyi Bildiren Tasvir Fiilleri

Kitapta bir durumdan başka bir duruma geçmeyi bildiren tasvir fiilleri *bar-* ve *tüs-*'tür. Bu tasvir fiilleri, bir durumdan başka bir duruma geçmeyi bildirirken, fiillerin kendi anlamlarından hareketle yön kavramını da belirler.

bar-

Asıl fiile –(I)p zarf fiili ile bağlanır. Bu fiil, asıl fiilde ifade edilen eylemin başlama anından itibaren oluşumunu ve gelişimini de verir.

ak etim isinip, kevip baradı. “ak etim şişip, kuruyup gidiyor,” (60, 33)

Meniñ jarkın közim sönip baradı, “Benim parlak gözüm sönüp gidiyor,” (68, 16)

tüs-

Asıl fiile –A/-y zarf fiili ile bağlanır. Bu fiil, bir durumdan başka bir duruma geçişin adım adım, aşama aşama olduğunu bildirir.

Birevi kamşimen tartıp kalıp edi, mes ülkeye tüsti. “Birisi kamçıyla vurmıştu, yuvarlak şey büyümeye başladı.” (91, 19)

14. İstek, İsrar Bildiren Tasvir Fiilleri

Kitapta istek, ısrar bildiren tasvir fiilleri *kal-*, *koy-* ve *kör-*'dür. Bu fiiller, asıl fiilde ifade edilen işin ya da hareketin büyük bir istek ve ısrarla yapılmasını anlatır.

kal-

Asıl fiile –(I)p zarf fiili ile bağlanır. Asıl fiilin ifade ettiği eylem; özneye, bir başka kişi ya da şeye bağlı olursa bu fiil, aşırı istek ifade eder.

Kavkazdağı kalıñ suv, / Güldenip öspey, kuvrap kal. “Kazılık'taki gürül gürül akan su, / Yeşerip büyümeden, kuruyup kal. (18, 20)

koy-

Asıl fiile –(I)p zarf fiili ile bağlanır. Bu fiil, istekten ziyade buyurmayla karışık ısrarı bildirir.

Onı kem bolsa jüz adamıñdı öltiremin. Muni bilip koyıñdar, gävirlir. 39 joldasım senderge amanat,” “Onu eksik olsa yüz adamını öldürürüm. Bunu bilin, kâfirler. 39 yoldaşım size emanet,” (45, 36-37)

Mendegi amanatıñ osı, sonı al, birak bilip koy, bul bala oğız eliniñ tübine jetedi, “Bendeki emanetin bu, onu al, ama bil, bu çocuk oğuz ilinin kökünü kurutur,” (91, 10)

kör-

Asıl fiile -A/-y zarf fiili ile bağlanır. Bu fiil, emrin kesinliğini ya da ısrarlı bir isteği ve ricayı ifade eder.

O, kırık jigitim, *keşire körinçder*, “Ey, kırk yiğidim, affediverin,” (19, 38)

Kuday seni niyeti kara adamdarga duvşar *kıla körmesin*. “Hüda seni kara niyetli adamlara düşürmesin.” (33, 21)

Korkıt ata, *keşire kör* meni. “Korkut Ata affediver beni.” (40, 17)

diniñniñ kurmeti üşin sogan *mine körme*, “dininin hürmeti için ona binme,” (115, 13)

15. Uyarı, Hatırlatma, Tavsiye Bildiren Tasvir Fiilleri

Kitapta uyarı, hatırlatma, tavsiye bildiren tasvir fiili *ber-*'dir.

ber-

Asıl fiile -A/-y zarf fiili ile bağlanır. Bu fiil, özellikle olumsuz emir kipiyle kullanıldığında önceden uyarı, hatırlatma ve tavsiye anlamlarını verir. Bazen bu uyarı, hatırlatma ve tavsiyede gözdağı da sezilir.

ala atka mindim dep *küpiye berme*. “ala ata bindim diye yersiz övünüverme.” (24, 15)

temir kalpak kiydim dep, *maktana berme* “demir kalpak giydim diye övünüverme” (24, 16)

añga üyir *bola berme*. “yabani hayvanla arkadaş oluverme.” (90, 16)

16. Hareketin Deneme Olduğunu Bildiren Tasvir Fiilleri

Kitapta hareketin deneme olduğunu bildiren tasvir fiili *kör-*'dür. Bu fiil, bazı durumlarda hareketin deneme olduğunu ifade ederken gözdağı anlamını da hissettirir.

kör-

Asıl fiile -(I)p zarf fiili ile bağlanır.

bizdiñ jigitterdiñ sokkısın körgiñ kelse, *tiyip kör*, “bizim yiğitlerin darbesini görmeyi istersen, saldırıp gör,” (24, 23)

Baykap körelük, “Dikkat edip görelim,” (45, 20)

meniñ sadagımdı alıp *atıp kör*, “benim yayımı alıp atıp gör,” (48, 39)

Äzireyildi magan körset, *urısıp köreyin*, “Azrayıl'i bana göster, vuruşup göreyim,” (67, 20)

Äli de şamalı *jürüp körelük* “Hâlâ biraz daha yürüyüp görelim.” (114, 10)

17. İzin Bildiren Tasvir Fiilleri

Kitapta izin bildiren tasvir fiiller *ber-* ve *koy-*'dur. Bu fiiller, ana fiilde ifade edilen işin ya da hareketin yapılmasına izin verildiğini anlatır.

ber-

Asıl fiile -A/-y zarf fiili ile bağlanır. Bu fiil, emir-istek kipinde olduğunda hareketin yapılmasına izin verildiğini bildirir. Aslında kipin özelliğinden dolayı bu fiilde, emir ve istek anlamı da vardır.

onu urıs-kagıssız öziñe bergizeyin, *kete ber* jöñiñe. “onu kavgasız dövüşsüz sana verdireyim, gidiver yoluna.” (20, 6)

O, han inim, meniñ osı tüsimdi *jorı ber*. “Ey, han kardeşim, benim bu düşümü yoruver.” (25, 12)

jüregimdi *kıynay berme*, “yüreğime eziyet etme,” (29, 15)

Ogan jügiñdi *arta ber*. “Ona yükünü ardiver.” (30, 20)

Sol memleketiñniñ bağı *arta bersin*. “O memleketinin bahtı artıversin.” (49, 33)

koy-

Asıl fiile -A/-y zarf fiili ile bağlanır. Bu fiil, eylemi yapmak için olan izni veya tezliğı bildirir. Özellikle olumsuz yapıllı kullanışlarda, hareketin gerçekleşmediğini, daha doğrusu gerçekleşmesine izin verilmediğini anlatır. Olumsuzluk eki esas fiile de tasvir fiile de gelebilir.

Ol Sagan jüzin *körsete koymas*, “O sana yüzünü göstermez,” (38, 15)

ogızdardı jaylavga *köşirmey koydı*. “oğuzları yaylaya göçürtmedi.” (93, 10)

18. Hareketin Bir Defalığına Yapıldığını Bildiren Tasvir Fiilleri

Kitapta hareketin bir defalığına yapıldığını bildiren tasvir fiiller *al-* ve *tur-*'dur.

al-

Asıl fiile -(I)p zarf fiili ile bağlanır. Bu fiil, asıl fiilde ifade edilen hareketin bir defalığına yapıldığını anlatır.

kolın ögiz mañdayman *julıp aldı da*, “elini öküzün alınından geri çekti de,” (13, 33)

bir ret *tistep aldı*. “bir kez dişledi.” (38, 32)

tur-

Asıl fiile -(I)p zarf fiili ile bağlanır. Bu fiil, bir defalığına yapılmış bir hareketi, biraz da cümleinin anlamından hareketle okuyucuya hissettirir.

Men seni bugün gana *körıp turmın goy*, “Ben seni yalnızca bugün gördüm,” (68, 20)

19. Beklenmezlik Bildiren Tasvir Fiilleri

Kitapta beklenmezlik bildiren tasvir fiilleri *kal-* ve *kel-*'dir. Bu fiillerle, asıl fiilde ifade edilen hareketin beklenilmediğı anlatılır.

kal-

Asıl fiile -(I)p zarf fiili ile bağlanır. Bu fiil, esas fiilde ifade edilen hareketin beklenmezliğini, birden bire olduğunu ve bundan doğan şaşkınlığı anlatır.

Batırdıñ kırık joldaşı *sasıp kalıp tilge geldi*. “Yiğidin kırık yoldaşı şaşa kalıp dile geldi.” (78, 34)

Olardıñ kuşaktasıp, süyisip jatkanın körgender *şosınıp kaldı*. “Onların kucaklaşıp, sevindiğini görenler korkuverdi.” (112, 30)

kel-

Asıl fiile -A/-y zarf fiili ile bağlanır. Bu fiil, esas fiilde ifade edilen hareketin beklenmezliğini ve bu nedenle şaşkınlık yarattığını anlatır.

işinen denesi adam sıyaktı bala *şıga keldi*. “içinden vücudu insan benzeri çocuk çıkageldi.” (91, 22)

20. Asıl Hareketin Sonucunda Bir Durumun Oluşmasını Bildiren Tasvir Fiilleri

Kitapta, asıl hareketin sonucunda bir durumun oluşmasını bildiren tasvir fiil *koy-*'dur. *Koy-*, kendi anlamını tamamen yitirmemiştir.

koy-

Asıl fiile -(I)p zarf fiili ile bağlanır.

Kart anañdı kara nardıñ moynına *baylap koygan eken*. “Yaşlı ananı kara devenin boynuna bağlayıp koymuş.” (26, 36)

eriniñ basına teñiz kölbakasınıñ süyeginen monşak *tagıp koyuvşı edi*. “dudağının ucuna su kurbağasının kemiğinden boncuk takıp koyardı.” (31, 14)

Serikterin jıynap, sadak atatin nısanasın *ornatıp koydı*. “Yoldaşlarını toplayıp, ok attığı nişanı yerleştirip koydı.” (39, 30)

jeñe almasa, jigittiñ basın kesip, darga *ilip koyadı*, “yenemezse, yiğidin başını kesip, dar ağacına asıp koyuyor,” (74, 36)

21. Hareketin veya Durumun Hiç Olmamış Olduğunu Bildiren Tasvir Fiiller

Kitapta, hareketin veya durumun hiç olmamış olduğunu bildiren tasvir fiil *kal-*'dır. Olumsuzluk ekini almış ana fiil, *kal-* tasvir fiiliyle kullanıldığı zaman, ifade ettiği oluşun hiç meydana gelmemiş olduğunu bildirir. Burada hareket değil bir durum bildirilmiş olur.

kal-

Asıl fiile -A/-y zarf fiili ile bağlanır.

meniñ kördey közim sagan ne üşin *jakpay kaldı?* “benim mezar gibi gözümü niçin beğenmedin?” (68, 22)

Appak kuvday sakalım sagan nege *unamay kaldı?* “Apak kuğu gibi sakalım sana niye hoş gelmedi?” (68, 24)

Sonuç

Kazak Türkçesi Korkıt Ata Kitabı'nda toplam yirmi dokuz tasvir fiili kullanılmıştır. Bunlar; al-, apar-, äkel-, bar-, basta-, ber-, bil-, bol-, jat-, jazda-, jet-, jetkiz-, jiber-, jönel-, jür-, kal-, kel-, ket-, kir-, koy-, kör-, otır-, öt-, sal-, şık-, tart-, tasta-, tur-, tüs-'tür. Bu tasvir fiillerinin işlevleri özetle şöyledir:

1. Yeterlilik bildiren tasvir fiilleri: -A/-y al-; -(I)p bol-; -(I)p jet-; -(I)p jetkiz-; -A/-y kal-.

2. Tezlik bildiren tasvir fiilleri: -(I)p al-; -A/-y ber-; -A/-y jiber-; -A/-y kal-; -A/-y koy-; -A/-y sal-

3. Süreklilik bildiren tasvir fiilleri: -(I)p, -A/-y otır-; -(I)p jat-; -(I)p, -A/-y tur-; -(I)p, -A/-y jür-; -A/-y ber-; -(I)p kal-, -(I)p kel-; -A/-y tüs-.

4. Yaklaşma bildiren tasvir fiilleri: -A/-y jazda-.

5. Tamamen yapma bildiren tasvir fiilleri: -(I)p jiber-; -(I)p kal-; -(I)p, -A/-y ket-; -(I)p öt-; -(I)p, -A/-y sal-; -(I)p şık-; -(I)p tasta-; -(I)p tüs-.

6. Kendisi için yapma bildiren tasvir fiilleri: -(I)p al-, -(I)p tart-.
7. Başkası için yapma bildiren tasvir fiilleri: -(I)p ber-.
8. Başlama bildiren tasvir fiilleri: -A/-y basta-, -(I)p jiber-; -(I)p ket-; -(I)p kir-.
9. Bitirme bildiren tasvir fiilleri: -(I)p bar-.
10. Yön bildiren tasvir fiilleri: -(I)p apar-, -(I)p äkel-, -(I)p bar-; -(I)p jet-; -(I)p jönel-; -(I)p kel-; -(I)p ket-.
11. Kararlılık ve kesinlik bildiren tasvir fiilleri: -(I)p kör-; -(I)p tasta-.
12. Her şeye rağmen gerçekleşme bildiren tasvir fiilleri: -(I)p jür.
13. Bir durumdan başka bir duruma geçmeyi bildiren tasvir fiilleri: -(I)p bar-; -A/-y tüs-.
14. İstek, ısrar bildiren tasvir fiilleri: -(I)p kal-; -(I)p koy-; -A/-y kör-.
15. Uyarı, hatırlatma, tavsiye bildiren tasvir fiilleri: -A/-y ber-.
16. Hareketin deneme olduğunu bildiren tasvir fiilleri: -(I)p kör-.
17. İzin bildiren tasvir fiilleri: -A/-y ber-; -A/-y koy-.
18. Hareketin bir defalığına yapıldığını bildiren tasvir fiilleri: -(I)p al-; -(I)p tur-.
19. Beklenmezlik bildiren tasvir fiilleri: -(I)p kal-; -A/-y kel-.
20. Asıl hareketin sonucunda bir durumun oluştuğunu bildiren tasvir fiilleri: -(I)p koy-.
21. Hareketin veya durumun hiç olmamış olduğunu bildiren tasvir fiilleri: -A/-y kal-.

Korkıt Ata Kitabı'ndaki örneklerinden de görüldüğü üzere Kazak Türkçesi, ana fiilin gösterdiği iş, oluş, kılış ve hareketin tarzını çeşitli özelliklerle niteleyen tasvir fiilleri bakımından çok zengin kullanımlara sahiptir. Türkiye Türkçesi ile karşılaştırıldığında, Kazak Türkçesinde kullanılan tasvir fiillerinin daha fazla olduğu gözlenmiştir. Bunun en önemli nedeni hem Tan (2010: 184)'ın hem Ergönenç Akbaba (2011: 274)'nın dikkat çektiği üzere, Türkiye Türkçesinin diğer Türk lehçeleri içinde en erken yazı diline sahip olmasıdır. Yazı dilinden ziyade konuşma dilinin bir kullanım özelliği olarak tasvir fiilleri, yazı diline daha geç giren lehçelerde yazı diline taşınmış; daha fazla ve zengin örnekleriyle kendine kullanım zemini bulmuştur.

Kaynakça

- BALAKAYEV vd. (1967): **Kazak Tilinin Grammatikası I Morfologiya**, Kazak SSR-nin 'Gılım' baspası, Almatı.
- BORHANOVA, N. B. vd. (2002): **Tatar Grammatikası Morfologiya II Tom**, Kazan.
- ERCİLASUN, A. B. (Komisyon Başkanı) (1991): **Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ERCİLASUN, A. B. (Editör) (2007): **Türk Lehçeleri Grameri**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ERGÖNENÇ AKBABA, D. (2011): **Kazak ve Nogay Türkçesi Yazı Dillerinde Tasvir Fiilleri**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KENESBAYOĞLU, İ. K. vd. (1984): **Kazak Türkçesi Sözlüğü**, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Yayını. (Çevirenler: H. ORALTAY, N. YÜCE, S. PINAR).

KOÇ, K., BAYNİYAZOV, A., BAŞKAPAN, V. (2003): **Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü**, Ankara: Akçağ Yayınları.

SAVRAN, H. (1991): **Kazak Türkçesi Korkit Ata Kitabı (Transkripsiyonlu Metin-Türkiye Türkçesine Çeviri-Dil Özellikleri-Sözlük)**, Basılmamış Doktora Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi.

TAMİR, T. (1999): Kazak Türkçesinde Kalıp Fiilleri, **3. Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı 1996**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 1105-1108.

TAN, A. (2010): **Kırgız Türkçesinde Tasvir Fiilleri**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TUNA, O. N. (1987-1988): **Yaşayan Türk Lehçeleri (Ders Notları)**, Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınları.